

Adrian Uljasz¹

Opera Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* (1814) na polskich scenach i estradach w latach 1814–2024

Streszczenie

Tematem artykułu są inscenizacje teatralne i wykonania koncertowe jednej z polskich oper – dzieła Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* z 1814 r. z librettem Juliana Ursyna Niemcewicza, celem badawczym zaś ustalenie znaczenia tego utworu w naszej tradycji teatralnej. Zakres czasowy zagadnienia obejmuje lata 1814–2024 – od prapremiery do ostatniej realizacji. Wykorzystane materiały źródłowe to głównie publikacje prasowe i wspomnienia.

Dzieło Kurpińskiego jest pierwszą wybitną polską operą historyczną. Odegrało dużą rolę w polskiej tradycji teatralnej. Prapremiera z 1814 r. miała duże znaczenie polityczne. Opera powstała i została pierwszy raz wystawiona w związku z kongresem wiedeńskim oraz zapowiedzią powołania niesuwerennego Królestwa Polskiego, wkrótce zrealizowaną w 1815 r. Była zarazem aktem polskiego patriotyzmu, niezależnie od okoliczności politycznych prapremiery. *Jadwiga* nieprzypadkowo przyciągnęła w 1816 r. do teatru w Wilnie wielką liczbę widzów – Polaków utożsamiających się ze wspólną tradycją historyczną Polski i Litwy.

O tym, że później dzieło to bardzo rzadko wykonywano, zdecydował negatywny stosunek rosyjskich zaborczych władz i podlegającej im cenzury do twórczości literackiej Juliana Ursyna Niemcewicza. W XX wieku zapomnienie opery wynikało ze wzbogacenia w poprzednim stuleciu ojczystego kanonu teatralno-muzycznego o znacznie bardziej popularne dzieła – opery Stanisława Moniuszki, uznawanego za „ojca polskiej opery narodowej”.

Jadwiga Kurpińskiego z 1814 r. z librettem Niemcewicza ma dużą wartość patriotyczną i artystyczną. Autor współtworzył podstawy polskiego repertuaru operowego, rozwiniętego później przez innych kompozytorów.

Słowa kluczowe: teatr polski w XIX–XX w. historia; polski teatr operowy w XIX–XX w. historia; polskie opery historyczne historia; królowa Jadwiga Andegaweńska (ok. 1374–1399)

¹ Dr hab. Adrian Uljasz, prof. UR, Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Historii, al. Rejtana 16C, 35-959 Rzeszów, e-mail: auljasz@ur.edu.pl, nr ORCID: 0000-0003-3831-4585.

Karol Kurpiński's opera *Jadwiga Queen of Poland* (1814) on Polish stages in the years 1814–2024

Abstract

The subject of the article is theatrical stagings and concert performances of a Polish opera – Karol Kurpiński's work *Jadwiga Królowa Polska* from 1814 with a libretto by Julian Ursyn Niemcewicz. The research goal is to determine the significance of this work in Polish theatrical tradition. The source materials used are mainly press publications and memoirs.

Kurpiński's work is the first outstanding Polish historical opera. It played a major role in the Polish theatrical tradition. The world premiere in 1814 had great political significance, with it being an act of Polish patriotism. It was no accident that *Jadwiga* attracted a large number of viewers to the theatre in Vilnius in 1816.

The fact that this piece was later very rarely performed was caused by the negative attitude of the Russian occupying authorities and the censorship they subjected to towards the literary works of Julian Ursyn Niemcewicz. In the 20th century, this resulted from the enrichment of the native theatrical and musical canon in the previous century with much more popular works – the operas of Stanisław Moniuszko, considered the “father of Polish national opera”.

Jadwiga Kurpiński from 1814 with a libretto by Niemcewicz has great patriotic and artistic value. The author co-created the foundations of the Polish operatic repertoire, later developed by other composers.

Keywords: Polish theatre in the 19th-20th centuries history; Polish opera theatre in the 19th-20th centuries history; Polish historical operas history; Queen Jadwiga of Anjou (ca. 1374–1399)

Wstęp

Tematem artykułu są inscenizacje teatralne i wykonania koncertowe jednej z polskich oper – dzieła Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* z 1814 r., celem badawczym zaś ustalenie znaczenia tego utworu w naszej tradycji teatralnej. Materiały źródłowe wykorzystane w opracowaniu to głównie publikacje prasowe i wspomnienia.

Karol Kurpiński (1785–1857) miał możliwość wystawiania swoich utworów scenicznych jako dyrygent zespołu orkiestrowego w Teatrze Narodowym w Warszawie. Pełnił tę funkcję od 1810 do 1840 r., do 1824 r. na zmianę ze starszym dyrygentem – równie wybitnym polskim kompozytorem, m.in. twórcą oper, Józefem Elsnerem. Od 1824 r. Kurpiński był dyrektorem i zarazem jedynym dyrygentem warszawskiej opery [Przybylski 1997: 236–237; 1971: 281–282].

Twórca świetności Teatru Narodowego Wojciech Bogusławski, dyrektor tej instytucji w latach 1783–1785, 1790–1794 oraz 1799–1814, wspominał jako własną zasługę zatrudnienie na stanowiskach dyrygentów

dwóch kompozytorów – Elsnera i Kurpińskiego. Jak podkreślał, zaowocowało to rozwojem polskiej twórczości operowej. Pisał: „Chlubną zawsze będzie dla mnie pamiątką, że założenie opery polskiej, przyswojenie narodowi (...) pana Elsnera i zaszczyt Polakom przynoszący talent (...) pana Kurpińskiego do czasów mojego sceną ojczystą zarządu należeć będą” (Bogusławski 1884: 203). Dyrektorem Teatru Narodowego w okresie 1814–1825 był Ludwik Osiński, zięć Bogusławskiego. Odkupił on przedsiębiorstwo teatralne od teścia. Od lipca 1814 r. zaczął dawać przedstawienia w gmachu na placu Krasieńskich, dzierżawionym na ten cel. Na początku dyrekcji wznowił działalność szkoły aktorskiej, która nie działała w czasie wojny skutkującej upadkiem Księstwa Warszawskiego. Zwierzchnictwo nad narodową sceną sprawowała Dyrekcja Rządowa Teatru, tak jak w okresie Księstwa, od 1814 r. rosyjska (Wierzbicka-Michalska 1993: 211–212). Budynek Teatru Wielkiego przy placu Teatralnym został wybudowany później, w latach 1826–1833. Projekt opracował architekt Antonio Corazzi (Drozdowski, Sołtan, Zahorski 2017: 171).

Libretto *Jadwigi* napisał wierszem dramatopisarz, poeta i prozaik doby klasycyzmu Julian Ursyn Niemcewicz (1758–1841). Autor ten działał także jako krajowy oraz emigracyjny polityk, uczony i publicysta (Aleksandrowska 2002: 126–133; Kieniewicz, Witkowski 1997: 771–780). Tekst libretta został opublikowany dwa razy w 1814 r., bezpośrednio po prapremierze, a później w zbiorowych wydaniach dzieł Niemcewicza (Niemcewicz 1814; 1838: 127–194, 1884: 173–218).

Kurpiński skomponował muzykę do tekstu Niemcewicza. Autor libretta pisał na ten temat z Warszawy w liście do księcia Adama Czartoryskiego z 16 marca 1814 r.: „Ja tracić czasu nie chcę: skończyłem *Hedwigę* operę, już nawet Kurpińskiemu do robienia muzyki oddałem; powracaj Wasza Książęca mość, żebyś osądził i poprawił”. Dodał z nadzieją na zmianę losu Polski i Polaków: „Po srogich ciosach, będziemy mieli cokolwiek dni *Medyceuszów*?” (List Juliana Ursyna Niemcewicza 2013: 286; Czartoryski 1860: 315–316).

Niemcewicz ukazał w librecie wahania *Jadwigi* między miłością do Wilhelma Habsburga a interesami państwowymi Polski i Litwy – interesami, które wymagały od niej wejścia w polityczny związek małżeński z Władysławem Jagiełłą. Przedstawił okoliczności zawarcia unii między Polską i Litwą. Przypomniął unię polsko-litewską i jej znaczenie dla świetności państwa Jagiellonów. Uczynił miejscem akcji plener i wnętrza o wielkim znaczeniu w polskiej tradycji narodowej – Duży Rynek w Krakowie i komnaty wawelskie (Niemcewicz 1838: 127–194). Drobne informacje o najważniejszych aspektach tekstu libretta *Jadwigi* można znaleźć w publikacjach literaturoznawczych Małgorzaty Tarapaty-Chachaj (Tara-

pata 1994/1995: 205, 211–212, 215; Chachaj 1999: 96, 100–105, 107–108, 110–111; Chachaj 2002: 243, 247–248, 250, 254). W ostatnich kwestiach opery chór śpiewał: „Piastów, Jagiełłów szczepy połączone,/ Piękna Jadwigo, dzielny Władysławie, /Bodajby wasze Plemię rozkrzewione,/ Rządziło nami, w pokoju i sławie.”. Głos pierwszy dodawał: „Dopóki Wandy trwać będzie mogiła”, Głos drugi: „Dopóki Wisła bystrym nurtem płynie”, a następnie chór i wszyscy soliści wykonywali ostatnie słowa libretta: „Niech imię Polski, jej mowa i siła, /Przemaga burze i na wieki słyń” (Niemcewicz 1838: 193–194). Dzieło Niemcewicza i Kurpińskiego to operowy melodramat, w którym śpiewane fragmenty partii solistów i chóru są przeplecione kwestiami recytowanymi przez śpiewaków (Żurawska-Witkowska 2005: 61–74; Żurawska-Witkowska 2012: 48–52).

Niemcewicz napisał tekst na krótko przed ogłoszeniem przez cara Aleksandra I Królestwa Polskiego. Nawiązał do obietnicy cesarza: zapowiedzi wcielenia do tego organizmu politycznego ziem litewskich (Przybylski 1980: 20; Żurawska-Witkowska 2005: 61; Chachaj 2002/2003: 3).

Prapremiera opery *Jadwiga Królowa Polska* w Teatrze Narodowym w Warszawie w 1814 r.

Prapremiera opery odbyła się 23 grudnia 1814 r. w dramatyczno-operowym Teatrze Narodowym w Warszawie (Płowska 2015: 31; Żurawska-Witkowska 2005: 62–63; Nowicka 2000: 53–54; 2021: 84), kierowanym od wiosny tego roku przez Ludwika Osińskiego. Popularyzator twórczości Kurpińskiego Tadeusz Strumiłło trafnie stwierdził, że dzieło było bardzo mało wiernopoddającym aktem hołdu wobec cara Aleksandra I. Tymczasem, jak pisał Strumiłło: „Publiczność warszawska oceniła patriotyczny charakter opery – wznowiono ją nawet w czasie powstania listopadowego” (Strumiłło 1954: 76). Autor libretta Niemcewicz był jednak niezadowolony z reakcji widzów i prasy, spodziewał się z ich strony bardziej życzliwego odbioru. Prapremiera była dużym osiągnięciem Kurpińskiego – prezentacją dzieła zainspirowanego włoskimi operami seria – tragicznymi. Opera nie odniosłaby sukcesu bez udanego libretta (Papierzowa 1959: 35; Jachimecki (1950): 638–639; Karasowski 1859: 300). Z uznaniem spotkała się też śpiewaczka Konstancja Dmuszewska – odtwórczyni tytułowej partii sopranowej. Malarz Jan Gładysz wykonał jej portret w roli królowej Jadwigi, prezentowany na jednej z warszawskich wystaw malarstwa. Śpiewaczkę sportretowali jako Jadwigę także inni polscy artyści. Kostium Dmuszewskiej był ahistoryczny, niedopasowany do realiów z końca XIV wieku. Miała na sobie suknię z materiału mod-

nego na początku XIX wieku, uzupełnioną bufami na rękawach i krezą, czyli detalami z ubiorów XVII-wiecznych. Na głowę nałożono jej welon wzorowany na welonach z XV wieku oraz „koronę Wazów”. Brak dbałości inscenizatorów o dostosowanie ubiorów wykonawców do epoki historycznej pokazywanej na scenie był częstą praktyką w ówczesnych zagranicznych i polskich teatrach (*Słownik biograficzny teatru polskiego* 1973: 131; Elsner 1957: 149; Żurawska-Witkowska 2005: 64; Wierzbicka-Michalska 1993: 264–265).

Prapremierowa inscenizacja opery Kurpińskiego spotkała się z dużym zainteresowaniem ze strony polskiej prasy, głównie warszawskiej. We wtorek 20 grudnia 1814 r. zapowiadano to wydarzenie w notatkach zamieszczonych w „Gazecie Warszawskiej” oraz „Gazecie Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”. Reklamowano dzieło Kurpińskiego jako nową, oryginalną, czyli polską, operę (*Teatr Narodowy*, „Gazeta Warszawska” 1814: 1781; *Teatr Narodowy*, „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” 1814: 1810). Prapremierę dano w ramach obchodów urodzin cara Aleksandra I. W „Gazecie Warszawskiej” ukazało się sprawozdanie z uroczystości na cześć monarchy. Anonimowy sprawozdawca pisał, że artyści mieli na sobie drogie kostiumy. Trzy prospektowe dekoracje składające się na scenografię zaprojektował i wykonał malarz Antonio Scotti. Publiczność nagrodziła realizatorów i wykonawców wielkimi brawami. Według prasowego informatora spodobały się pozorowane odniesienia w fabule opery do cara jako „Najjaśniejszego Naszego Opiekuna” (*Księstwo Warszawskie* 1815: 6–7).

4 kwietnia 1815 r. w Teatrze Narodowym dano odświeżony spektakl *Jadwigi* w reakcji na informację z kongresu wiedeńskiego o powołaniu Królestwa Polskiego. 24 grudnia operę zagrano na narodowej scenie dla uświetnienia Konstytucji Królestwa Polskiego (Kawka 2002: 237–240; Dąbrowicz 2002: 131–133).

Realizacja z grudnia 1814 r. była z sukcesem wznawiana. W polskich periodykach pisano na jej temat długo po prapremierze. Recenzent z Towarzystwa Iksów uznał muzykę do *Jadwigi* w lipcu 1815 r. na łamach „Gazety Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” za zbyt mało oryginalną, za bardzo wzorowaną na zagranicznych operach seria. Odebrał kompozycję jako cechującą się „przewlekłym rozciągnięciem”, mającym jej dodawać poważnego nastroju. Zabrakło mu w partyturze i wykonaniu „żywego wyrażenia namiętności” i autentycznej powagi. Radził Kurpińskiemu, żeby skrócił liczne fragmenty dzieła. Jednocześnie docenił libretto i muzykę za patriotyczną polską wymowę. Spodobały mu się dekoracje, szczególnie sceniczny obraz krakowskiego rynku. Pisał z uznaniem o kostiumach. Bardzo chwalił wykonawczynię tytuło-

wej partii: „Rola Jadwiga jest jedną z najświetniejszych Pani Dmuszewskiej. Nie można grać lepiej, nie można śpiewać przyjemniej; nie była sama Jadwiga powabniejszą”. Ostatnią scenę uznał za zbyt mało widowiskową z uwagi na niewielką liczbę wykonawców występujących w zbiorowej roli polskiego Ludu (X 1815: 1018).

Stanisław Bogusławski podkreślił w sierpniu w „Gazecie Warszawskiej”, że muzyka Kurpińskiego do libretta Niemcewicza jest w pełni oryginalna i świadczy o geniuszu kompozytora. Spodobały mu się aria Królowej oraz duet Jadwigi i Wilhelma. Przekonywał, polemizując z publicystą X., że numery te są być może zbyt wolno wykonywane, ale kompozycji nie można zarzucić rozwlekłości (Bogusławski 1815: 508).

Po niecałym roku, w maju 1816, autor recenzji podpisanej: X. ocenił wysoko muzykę Kurpińskiego do *Jadwigi*, ale wypowiedział zarzut niepełnej oryginalności dzieła oraz zbyt dużych rozmiarów części partytury. Dobre wrażenie wywarła na nim uwertura. Zgodnie z jego słowami „Uwertura zapowiada nam zaraz charakter poematu. Coś uroczystego i wielkiego czuć się w niej daje. Stosownie do prawideł sztuki, rzucone już są nasiona tych myśli i wyobrażeń, które się w dalszym ciągu rozwinać mają” (X 1816: 957–958). Publicysta z Towarzystwa Iksów, być może ten sam, odniósł się do pozytywnych i negatywnych stron inscenizacji także w recenzji z grudnia 1818 r. Pomimo zastrzeżeń podkreślił, iż zawsze ogląda przedstawienie i słucha muzyki Kurpińskiego z dużą przyjemnością (X 1818: 2430–2431).

Bardzo krytyczne uwagi zawierała recenzja wydrukowana przez redakcję „Gazety Warszawskiej” w październiku 1821 r. Autor podpisany K, odnosząc się do wykonania partii operowych, ocenił jako w pełni zadowalające tylko śpiew oraz grę aktorską Konstancji Dmuszewskiej i Bonawentury Kudlicza. Pomyłką obsadową był według niego śpiewak bas Jan Nepomucen Szczurowski, który grał Jagiełłę. Artysta miał nieumiejętnie wykonywać recytowane kwestie, stanowiące większość roli, poza jedną arią. Tenor-baryton Jan Polkowski w partii Wilhelma nie panował nad mimiką, stale przymrużając oczy (K 1821: 2422–2423).

Prapremierowa realizacja została uświetniona wierszem. Aktor, śpiewak, reżyser i literat Ludwik Adam Dmuszewski ogłosił w „Tygodniku Polskim i Zagranicznym” utwór poetycki, w którym pisał o *Jadwidzie* jako o w pełni oryginalnej polskiej kompozycji operowej, dorównującej operom włoskim. Kierował takie słowa do Kurpińskiego:

Tyś się zjawił jak cudem z ponadbrzeża Warty,
Bez pielgrzymki po Włoszech, Paryżu, Londynie,
Gust, praca i natura, były twe mistrzynie.
Już nie będziem zazdrościć mistrzom z Apeninu,
Twój kunszt zniszczy ów dawny przesąd (co daj Boże)
Że prawdziwych talentów Polak mieć nie może

Stwierdził na temat Józefa Elsnera, że ma wielkie zasługi dla naszej kultury narodowej jako Niemiec – polski kompozytor (Dmuszewski 1818: 117–118). Dmuszewski był od 1812 r. mężem prapremierowej wykonawczynie partii *Jadwigi*, ale nie można mu zarzucić stronniczości.

Dzieło Niemcewicza i Kurpińskiego oceniała wysoko nie tylko część autorów współczesnych twórcom. Pisali o nim później z uznaniem badacze dziejów muzyki polskiej. Współczesny historyk muzyki Marcin Gmys nazwał *Jadwigę Królową Polską* „pierwszą wybitną polską operą historyczną”. Analizując utwór, dostrzegł oprócz wpływów włoskich w librecie oraz kompozytorskich inspiracji dorobkiem Wolfganga Amadeusza Mozarta także wykorzystanie tradycji polskiej muzyki ludowej (Gmys 2015: 39–40). Na podstawie oceny autorstwa Gmysa można stwierdzić, że Kurpiński, wbrew zarzutom z niektórych recenzji, stworzył oryginalne ojczyste dzieło, umiejętnie inspirując się światowym dorobkiem muzycznym.

Kolejne wznowieniowe przedstawienia *Jadwigi* były promowane w polskiej prasie. W maju 1821 r. w „Gazecie Krakowskiej” ukazała się zapowiedź spektaklu w warszawskim Teatrze Narodowym: „W następujący czwartek, to jest dnia 24 maja 1821 roku (...) dana będzie (...) reprezentacja wielkiej historycznej opery narodowej z recitativami oryginalnie wierszem napisanej przez Juliana Ursyna Niemcewicza z muzyką Karola Kurpińskiego Nadwornego Kapelmistrza Cesarsko-Królewskiego pod nazwiskiem: *Jadwiga, Królowa Polska, czyli Połączenie Litwy z Koroną*” (*Teatr Narodowy* 1821: 503). O planowanych wiosennych spektaklach *Jadwigi* w Teatrze Narodowym informowano też w „Pszczółce Krakowskiej” (X 1821: 280). Redakcja „Gazety Krakowskiej” ogłosiła wiadomości o wznowieniowych przedstawieniach również w 1822 i 1824 r. (*Teatr Narodowy* 1822: 231; *Teatr Narodowy* 1824: 1003).

Osiński jako dyrektor Teatru Narodowego nie wykazywał się dużą inicjatywą we wprowadzaniu nowego repertuaru. W dużej mierze kontynuował koncepcję repertuarową Bogusławskiego. Z początku wbrew postulatam środowiska klasyków częściej niż tragedie wystawiał dramy, czyli dramaty. Wprowadził jednak z sukcesem na scenę *Atalię* Jeana Racine’a w polskim przekładzie Niemcewicza. W 1816 r. dał premierę polskiej tragedii – *Ludgardy* Ludwika Kropińskiego. Takie działania popierali anonimowi recenzenci z Towarzystwa Iksów, związanego z obozem klasyków. Dyrektor musiał jednak liczyć się z preferencjami większości widzów, którym nie odpowiadała klasycystyczna wizja teatru i literatury dramatycznej oraz repertuaru operowego. Osiński musiał wystawiać dramy mieszczańskie, a także o tematyce egzotycznej, historycznej, rycerskiej i „zbójckiej”, przyciągające licznych widzów. Wzo-

rem dla twórców dram „zbójceckich” była sztuka Fryderyka Schillera *Zbójcy*. Publiczność chętnie przychodziła także na opery komiczne, wodewile i farsy. Liczne pozycje rozrywkowe pisali dla teatru Ludwik Adam Dmuszewski i Alojzy Żółkowski. Od 1819 r. wprowadzanie nowych sztuk do repertuaru sceny dramatycznej i operowej było ostro kontrolowane i utrudniane przez rosyjską cenzurę. W 1821 r. antreprenier zaczął pokazywać na scenie widowiska z duchami i zjawami w obsadzie, co było przejawem romantycznych tendencji w literaturze dramatycznej. Widzom przypadł do gustu np. francuski dramat *Upiór*, adaptacja opowiadania George’a Byrona. W okresie 1818–1823 Osiński wystawił trzy sztuki Schillera – między nimi *Dziewicę orleańską* oraz *Intrygę i miłość*. Wprowadzanie do repertuaru utworów niemieckiego romantyka było niezgodne z klasycystyczną wizją repertuaru. W 1821 r. Osiński zaczął pokazywać publiczności komedie Aleksandra Fredry, z początku bez powodzenia (Wierzbicka-Michalska 1993: 213–225).

Repertuar sceny operowej wzbogacały ojczyste kompozycje autorstwa dwóch dyrygentów – Elsnera i Kurpińskiego. Obydwaj mieli dzięki temu wielkie zasługi dla rozwoju opery polskiej, jako kompozytorzy i dyrygenci. Do tzw. żelaznego repertuaru należała opera komiczna – wodewil *Nowe Krakowiaki (Zabobon czyli Krakowiaczy i Górale)* Karola Kurpińskiego z librettem Jana Nepomucena Kamińskiego. Była to przeróbka i zarazem kontynuacja fabularna *Cudu mniemanego czyli Krakowiaków i Górali* Wojciecha Bogusławskiego z muzyką Jana Stefaniego (1794 r.). Prapremiera *Nowych Krakowiaków* odbyła się z dużym sukcesem w 1816 r. Sztukę często wznawiano. Przedstawienia *Cudu mniemanego* i *Zabobonu* pozwalały wykonawcom i widzom demonstrować polskie uczucia patriotyczne. W warszawskiej operze inscenizowano też opery zagraniczne, klasycystyczne i romantyczne, w tym dzieła romantyka Gioacchina Rossiniego (Wierzbicka-Michalska 1993: 225–226).

Warto wspomnieć o życiu społecznym, naukowym i kulturalnym zaboru rosyjskiego, szczególnie Warszawy, od 1815 r. Warszawa w okresie Królestwa Polskiego stawała się coraz większym ośrodkiem przemysłowym. Wiązało się to ze wzrostem liczby mieszkańców – potencjalnych odbiorców widowisk teatralnych. Od 1816 do 1831 r. w mieście działał Królewski Uniwersytet Warszawski. Wykładowcy, studenci i absolwenci należeli do wykształconego grona widzów. Wśród profesorów uniwersytetu był dyrektor Teatru Narodowego Ludwik Osiński, który dawał na uczelni wykłady o literaturze. Animacją polskiego życia naukowego zajmowało się Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk ze Stanisławem Staszicem jako prezesem. Miało siedzibę w Pałacu Staszica przy ulicy Krakowskie Przedmieście. Działo od 1800 do 1832 r. Analogiczne towa-

rzystwa zorganizowano w innych miastach zaboru rosyjskiego i pozostałych zaborów: w Krakowie (od 1816 r.), Lublinie (powst. 1818), Płocku (powst. 1820). W Poznaniu TPN założono dopiero w 1857 r. Autor libretta *Jadwigi* – Niemcewicz był od 1822 r. przewodniczącym Wydziału Nauk warszawskiego TPN, a od 1827 r. prezesem towarzystwa (Drozdowski, Sołtan, Zahorski 2017: 176; Bogucka 2008: 251, 243–254; Aleksandrowska 2002: 126).

W życiu literackim z początku dominowali twórcy klasycystyczni, autorzy takich poematów opisowych, ód, tragedii, między nimi Ludwik Osiński, Kajetan Koźmian, Franciszek Wężyk. Autor libretta *Jadwigi* Julian Ursyn Niemcewicz należał do tego środowiska. Wielką popularnością cieszyły się jego *Śpiewy historyczne* oraz powieści. Powieść była gatunkiem literackim zyskującym coraz większą poczytność. W dziedzinie literatury dla dzieci działały takie pisarki, jak Klementyna z Tańskich Hoffmanowa oraz Izabela Czartoryska (Drozdowski, Sołtan, Zahorski 2017: 177; Bogucka 2008: 255–256).

W tym samym okresie rozgorzał spór między zwolennikami dwóch szkół w literaturze, także dramatycznej – starym pokoleniem klasyków i młodym romantyków. Wielkie znaczenie miała w nim rozprawa autorstwa zwolennika i propagatora romantyzmu Kazimierza Brodzińskiego zatytułowana *O klasyczności i romantyczności tudzież o duchu poezji polskiej*, wydrukowana w 1818 r. w „Pamiętniku Warszawskim”. Poeta Brodziński podobnie jak Osiński wykladał literaturę na Uniwersytecie Warszawskim (Bogucka 2008: 256). Osiński, odmiennie niż Brodziński, był zwolennikiem klasycyzmu, a zatem przeciwnikiem romantyzmu, w tym twórczości Adama Mickiewicza, m.in. dramatu *Dziady* (Uljasz 2017: 79–103). *Jadwiga* Niemcewicza i Kurpińskiego reprezentowała kierunek klasycystyczny w polskiej literaturze i muzyce.

Krótko po powołaniu Królestwa Polskiego stosunkowo swobodnie rozwijała się polska prasa wychodząca w Warszawie. Tendencje liberalne reprezentował „Pamiętnik Warszawski”, zlikwidowany w 1823 r. Niepowodzeniem zakończyły się krótkotrwałe próby wydawania dzienników postępowo-patriotycznych: „Gazety Codziennej Narodowej i Obcej” oraz „Orla Białego”. Oba tytuły zostały zamknięte przez rosyjskie władze. Wychodziły za to pisma „Gazeta Warszawska” i „Kurier Warszawski” (1818–1939). W 1826 r. założono „Gazetę Polską”, zaś w 1829 r. „Kurier Polski”. Publikowano też czasopisma specjalistyczne i rozrywkowe. Od 1818 r. ukazywał się „Tygodnik Warszawski” dotyczący tematyki literackiej. Polskie periodyki były drukowane nie tylko w Warszawie, ale też w innych miastach Królestwa Polskiego oraz w pozostałych zaborach. Od 1819 r. rosyjska władza bardzo mocno cenzurowała działalność

wydawniczą – książkę i prasę, a także handel księgarski w Królestwie, w tym w Warszawie. W przypadku księgarstwa objawiało się to m.in. zakazem sprowadzania konkretnych książek i czasopism z zagranicy. Zaborca jeszcze przed 1819 r. stopniowo ograniczał wolność słowa mówionego i drukowanego (Drozdowski, Sołtan, Zahorski 2017: 176–177; Bogucka 2008: 255; Słodkowska 2003: 36–45, 177–179).

Prapremiera opery Kurpińskiego o królowej Jadwidze w grudniu 1814 r. oraz spektakle tej inscenizacji w 1815 r. miały duże znaczenie polityczne. Były reakcją na zapowiedź powołania Królestwa Polskiego i jej realizację. Podkreślenie w librecie tradycji połączenia Królestwa i ziem litewskich pod jednym berłem stanowiło pozorowany akt hołdu wobec cara Aleksandra I jako głowy państwa. Monarcha nie zrealizował nadziei na przyłączenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego do Królestwa Polskiego.

Pierwsza inscenizacja *Jadwigi* cechowała się zarazem polskim wydźwiękiem patriotycznym. Twórcy przywołali pamięć o niepodległości oraz o dawnej jagiellońskiej świetności ojczyzny, o niegdyś jednej ziemi podzielonych między zaborców. Uczynili scenerią wydarzeń Duży Rynek w Krakowie i Wawel – miejsca symboliczne w polskiej świadomości narodowej, podobnie jak całe miasto Kraków, znajdujące się poza terenem zaboru rosyjskiego, jako stolica z pozoru autonomicznej Rzeczypospolitej Krakowskiej (Wolne Miasto Kraków) z lat 1815–1846. W ten sposób wzmacniali u odbiorców poczucie jedności mieszkańców Królestwa Polskiego z ziemiami dawnej Rzeczypospolitej, z rodakami spoza terenów poddanych władzy carskiej. Nie bez znaczenia w tym kontekście było to, że bohaterką dzieła uczynili postać symboliczną w naszych dziejach – Jadwigę Andegawenską, zarazem współtwórczynię dynastii Jagiellonów spokrewnioną z Piastami. Jadwiga symbolizowała ciągłość polskiej tradycji politycznej od czasów piastowskich. Podobną rolę odgrywały akcenty antyniemieckie w fabule opery. O spektaklach granych w Warszawie nieprzypadkowo pisano w prasie krakowskiej.

Odbiorcy opery *Jadwiga* mieli świadomość, że autor tekstu – Julian Ursyn Niemcewicz jest twórcą tekstów *Śpiewów historycznych*. Pierwotny druk tej książki – zbioru pieśni o wielkich postaciach z dziejów ojcowskich, od Bolesława Chrobrego po księcia Józefa Poniatowskiego – ukazał się w 1816 r. w Warszawie. Później drukowano w czasie zaborów kolejne wydania. Jeden ze śpiewów, pisanych przez Niemcewicza głównie z myślą o edukacji historyczno-patriotycznej młodych czytelników był poświęcony królowej Jadwidze (*Hedwiga, królowa polska*). *Śpiewy historyczne* odegrały równie dużą rolę w podtrzymywaniu i rozwoju polskiej świadomości narodowej, jak późniejsze malarstwo Jana Matejki, w tym *Poczet królów i książąt polskich*.

Patriotyczne intencje Niemcewicza i Kurpińskiego oraz aluzyjna antycarskość libretta były bardziej dostrzegalne na tle wzmacniania rosyjskiego reżimu w Królestwie Polskim oraz utrzymywania przez władze odrębności organizacyjnej terenów polskich i litewskich.

Wznowienie opery Kurpińskiego na warszawskiej scenie w czasie powstania listopadowego miało otwarcie niepodległościową wymowę polityczną (Strumiłło 1954: 76).

Inscenizacje opery *Jadwiga Królowa Polska* w latach 1814–1907

Operę Kurpińskiego grano z powodzeniem także w innych polskich miastach. Wielkim sukcesem frekwencyjnym okazała się inscenizacja zrealizowana w 1816 r. w Wilnie przez dyrektora tamtejszego teatru i reżysera Kazimierza Skibińskiego. Premiera odbyła się w listopadzie 1816 r. Przedstawienia miały imponującą oprawę scenograficzną. Bardzo kosztowne było przygotowanie dekoracji i kostiumów. Część dekoracji Skibiński kupił wcześniej w Warszawie. Zatrudnił dużą liczbę wykonawców do scen zbiorowych. Próby do premiery zajęły dwa miesiące. Wysokie koszty finansowe inscenizacji oraz stawki gaź dla wykonawców udało się wyrównać wpływami z biletów (Duniec 1993: 279–281; Żurawska-Witkowska 2005: 72; Skibiński 1963: 67–68, 73–74; Skibiński 1912: 113). Publiczność odebrała widowisko muzyczne z entuzjazmem. Skibiński wspominał na ten temat, że „Opera okrzykami przyjęta była” (Skibiński 1963: 74).

Premierowy spektakl wywarł wielkie wrażenie na studencie Uniwersytetu Wileńskiego Teodorze Krasińskim. Młodego widza zachwyciły strona plastyczna inscenizacji, wielka liczba wykonawców scen zbiorowych, muzyka, śpiew i gra aktorska. Napisał w dzienniku o rozmachu inscenizacyjnym, muzyce oraz o kreacji Józefy Skibińskiej w roli Jadwigi: „Liczba wszystkich aktorów przeszło 50 wynosiła. Pani Skibińska, grająca rolę Jadwigi, śpiewała przedziwnie, przyznam się, że ze wszystkich spektaklów wolę najlepiej operę” (Mościcki 1910: 102–103). W sezonie 1821/1822 Skibiński wystawił *Jadwigę* w teatrze w Krakowie (Jabłoński 1993: 338–343; Estreicher 1953: 218).

Na początku XX wieku operę Kurpińskiego zaprezentował w swoim opracowaniu w Teatrze Wielkim w Warszawie kompozytor i dyrygent Zygmunt Noskowski. Premiera odbyła się w sezonie 1906/1907 (Domański 1988: 267; Wroński 1960: 103–108; Żurawska-Witkowska 2005: 74). O inscenizacji pisano w „Kurierze Warszawskim” (m.in. *Z teatru i muzyki* 1907, „Kurier Warszawski” nr 328: 3; *Z teatru i muzyki* 1907,

„Kurier Warszawski” nr 329: 3). Opera przyciągnęła liczną publiczność. Jak podkreślił anonimowy sprawozdawca na łamach „Kuriera Warszawskiego”: „*Jadwiga* zjednała sobie wyjątkowe powodzenie i zapełnia salę do ostatniego miejsca”. Dla zwiększenia zainteresowania melomanów tym patriotycznym dziełem teatr sprzedawał bilety na spektakle w promocyjnych cenach (*Z teatru i muzyki* 1907, „Kurier Warszawski” nr 320: 3).

Wcześniej *Jadwiga* nie była wykonywana w teatrach operowych przez ponad osiemdziesiąt lat. Powodem tego był negatywny stosunek zaborczych rosyjskich władz i podległej im cenzury do twórczości autora libretta – Juliana Ursyna Niemcewicza (Chachaj 2002/2003: 13–14). Następna inscenizacja po premierze Noskowskiego została zrealizowana dopiero w 1985 r. Jak się wydaje, wynikało to stąd, że po 1814 r. polski repertuar operowy został wzbogacony o dzieła, które zyskały znacznie większą popularność, przede wszystkim o opery Stanisława Moniuszki. *Halka*, *Straszny dwór*, *Hrabina* i *Flis* to utwory głęboko osadzone muzycznie i tekstowo w polskich realiach. Jednocześnie Moniuszko nawiązał w nich do wzorów włoskich, komponując m.in. przebojowe arie i tańce, jakich brakuje w *Jadwidze Królowej Polskiej*. Przebojowość muzyki opery stanowi kluczowy warunek utrzymywania się tytułu na afiszach teatrów. Dotyczy to m.in. dzieł zapomnianych, np. z powodów politycznych, a później wystawionych po długim niebycie. Operę bez popisowych fragmentów wokalnych i ewentualnie baletowych trudno przywrócić na stałe do obiegu teatralnego. Można przyjąć, że *Jadwigi* nie wystawiano na polskich scenach w okresie II RP właśnie z tego powodu, bo nie miały już wówczas znaczenia rosyjskie względy polityczne. Analogiczna była najprawdopodobniej przyczyna nieobecności dzieła Kurpińskiego w repertuarze operowym w Polsce Ludowej do 1985 r.

Jadwiga Królowa Polska w Teatrze Wielkim w Warszawie (1985 r.)

Kolejną inscenizację teatralną opery Kurpińskiego po realizacji Noskowskiego wyreżyserowała w 1985 r. Maria Fołtyn w Teatrze Wielkim w Warszawie. Data premiery to 22 lutego 1985 r. Realizacja powstała na okoliczność dwusetnej rocznicy urodzin Kurpińskiego, który przyszedł na świat 6 marca 1785 r. Kierownictwo muzyczne sprawował Bogdan Hoffman. Chórem kierował Bogdan Gola. Scenografię zaprojektowała Barbara Kędzierska, a układy choreograficzne Emil Wesołowski. W roli królowej Jadwigi były obsadzone trzy wymieniane się solistki: Bożena Betley-Sieradzka, Elżbieta Hoff i Barbara Zagórzanka. Wilhelma grali

Józef Homik, Dariusz Walendowski oraz Ryszard Wróblewski. Partię wielkiego mistrza krzyżackiego Konrada powierzono Wiesławowi Nowakowi, Jerzemu Ostapiukowi i Bronisławowi Pękowskiemu. Jagiełłę kreował m.in. Wiesław Bednarek, zaś w Spytku z Melszyna wcielał się w jednej z trzech wersji obsadowych bardzo popularny bas Leonard Mróz. Księciem mazowieckim Ziemowitem był m.in. równie znany tenor Bogusław Morka. Partię wojewody krakowskiego Jana z Tęczyna wykonywał legendarny tenor Bogdan Paprocki, na zmianę z Michałem Skiepmo oraz Romanem Węgrzynem. Księcia Witolda grali zamiennie Marek Wojciechowski i Andrzej Zagdański. Opera utrzymywała się w repertuarze Teatru Wielkiego przez prawie siedem lat, do listopada 1991 r. Zagrano czterdzieści pięć spektakli. Dyrekcja teatru dobrze zadbała o promocję *Jadwigi*. Dzieło było reklamowane nie tylko za pomocą afisza, ale też na plakacie autorstwa Wiktora Sadowskiego. Centralny element plakatu stanowiła królewska korona, przyciągająca uwagę dużym rozmiarem grafiki. Została też wydrukowana pocztówka z barwną fotografią jednej ze scen zbiorowych. Premierę promowali redaktorzy Polskiej Kroniki Filmowej. Utrwalili teatralną próbę, w której uczestniczył Wiesław Bednarek (Teatr Wielki Opera Narodowa w Warszawie - archiwum cyfrowe; portal internetowy E-teatr.pl – opis inscenizacji *Jadwigi Królowej Polskiej* z 1985 r.).

Inszenizacja Fołtyn i Hoffmana znudziła recenzentkę Małgorzatę Komorowską. Śpiewacy mieli nieumiejętnie recytować dialogi zakorzenione w języku polskim z XVIII wieku. Reżyser i wykonawcy nie ożywili staroświeckiej konwencji operowej ani libretta pełnego patosu. Fołtyn oraz Wesołowskiemu nie udały się też sceny zbiorowe. Zdaniem Komorowskiej „pomysł na patriotyczne «żywe obrazy» przepadł w nieskładnych scenach zbiorowych. Niewiele pomógł żywy biały koń. Przeważył nawyk operowego – a więc z samej swej natury fałszywego – realizmu. Spodziewana w *Jadwidze* wystawność inscenizacyjna zanim olśniła, już przygasła”. Hoffman zaprezentował widzom zbyt monumentalne wykonanie muzyki. Barbara Zagórzanka dobrze śpiewała, ale nie stworzyła wiarygodnego wizerunku młodej monarchini. Dariusz Walendowski „błysnął w partii Wilhelma liryczną barwą i dobrą włoską techniką”, jednak szpecił go nieudany kostium. Autorka recenzji stawiała ludziom teatru za wzór inscenizacje Kazimierza Dejmka, który z wielkim sukcesem wprowadzał na sceny operowe i dramatyczne repertuar staropolski, a także nieco późniejsze pozycje z historii polskiego dramatu i opery (Komorowska 1985). Realizatorzy *Jadwigi* wystawionej w 1985 r. w Teatrze Wielkim postawili na monumentalizm, co było widoczne w dekoracjach, kostiumach imitujących średniowieczne ubiory, dużych rycerskich tarczach, gestykulacji solistów i w scenach zbiorowych (Teatr Wielki Opera Narodowa w Warszawie – archiwum cyfrowe).

Wykonania koncertowe opery *Jadwiga Królowa Polska* w 2020 i 2024 r.

W sierpniu 2020 r. do programu 16. Festiwalu Muzyki Polskiej w Krakowie trafiła wersja estradowa *Jadwigi* Kurpińskiego. Było to pierwsze wykonanie oryginalnej źródłowej wersji partytury. Koncert odbył się 9 sierpnia w kościele św. Katarzyny. Krakowską Orkiestrą Festiwalową dyrygował Rafał Jacek Delekta. Wystąpił Chór Mieszany Katedry Wawelskiej przygotowany przez Andrzeja Korzeniowskiego. Partię Jadwigi wykonała Edyta Piasecka (sopran). W roli Jagiełły wystąpił Victor Jankovsky. Ziomowitem był Sylwester Smulczyński, Wilhelmem Wojciech Parchem, a Konradem Krzysztof Szumański. Jako Spytko z Melsztyna zaprezentował się Wojciech Rasiak, zaś jako Jan z Tęczyna Stanisław Napierała (Nagranie audiowizualne wykonania koncertowego; portal internetowy [Operabase.com](https://www.operabase.com); portal internetowy [Kraków Culture Carnet](https://www.krakowculture.com)).

Wykonanie muzyki instrumentalnej i wokально-instrumentalnej cechowało się monumentalnością. Jednocześnie dyrygent uwydatnił motywy liryczne. Umiejętnie podkreślił dramatyzm uwertury, rozpoczynającej się imponującymi królewskimi fanfarami. Zaprezentowano bardzo małą część fragmentów mówionych z libretta. Melomani mogli wysłuchać w całości jedynie partii śpiewanych. Delekta starał się różnicować kolejne fragmenty, oddając heroiczny i liryczny klimat muzyki Kurpińskiego. Dominował efekt monumentalizmu, co wynikało w dużej mierze z kościelnej akustyki. Nie dopracowano dykcji wokalne solistów i chóru. Z tego względu chwilami trudno było zrozumieć tekst libretta. Publiczność mogła dobrze usłyszeć tylko kwestie mówione przez śpiewaków. Ich recytacja, w tym roli Jadwigi, cechowała się głównie patetycznością. Stosunkowo najwyższy poziom miała dykcja wokalna Edyty Piaseckiej. Fakt, że soliści najbardziej wyraźnie śpiewali fragmenty tekstu zasadnicze dla fabuły, świadczy o niekonsekwencji dyrygenta, który nie pracował z wykonawcami równie starannie nad całością wykonania libretta. Za słabość koncertu trzeba uznać prawie zupełny brak elementów gry aktorskiej, nawet jak na realizację koncertową opery. Jedyne z nich to zmiany intonacji w śpiewie solistów oraz mimika i gestykulacja części z nich. Jednocześnie słuchacze mogli poznać dużą wartość muzyki Kurpińskiego, jej walory melodyczne i dramatyczno-liryczne, a także podziwiać brzmienie głosów i technikę wokalną śpiewaków (Nagranie audiowizualne wykonania koncertowego).

Kolejne wykonanie koncertowe opery Kurpińskiego zaprezentowano na 20. Festiwalu Muzyki Polskiej w Krakowie w 2024 r. Koncert odbył się 12 lipca w Filharmonii Krakowskiej im. Karola Szymanow-

skiego. Wydarzenie otworzyło edycję festiwalu. Orkiestrę Sinfonietta Cracovia poprowadziła dyrygent z Węgier Ilona Dobszay-Meskó. Chór Katedry Wawelskiej i chór filharmonii zostały przygotowane przez Andrzeja Korzeniowskiego. W roli Jadwigi wystąpiła ponownie Edyta Pia-secka. Partię Jagiełły śpiewał młody litewski baryton Regimantas Gabšys. Organizatorzy wprowadzili element teatralny – kostiumy dla solistów zaprojektowane przez Jerzego Basiurę. Koncert był upamiętnieniem rocznic związanych z królową Jadwigą przypadających w 2024 r.: ok. 650 lat od jej urodzin, 640 lat od koronacji na królową Polski i 625 lat od śmierci (strona internetowa Filharmonii im. Karola Szymanowskiego; strona internetowa Orkiestry Sinfonietta Cracovia; Piątkowska 2024). Udział artystów z Węgier i Litwy w wykonaniu opery miał symboliczne znaczenie w związku z wielką rolą królowej Jadwigi w dziejach stosunków polsko-węgierskich i polsko-litewskich.

Zakończenie

Dzieło Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* odegrało dużą rolę w tradycji polskiego teatru. Trzeba się zgodzić z przywołanym wyżej stwierdzeniem Marcina Gmysis, że jest to „pierwsza wybitna polska opera historyczna” (Gmys 2015: 39–40). Wykonanie prapremierowe z 1814 r. miało duże znaczenie polityczne i zarazem było aktem polskiego patriotyzmu. Twórcy i wykonawcy przypomnieli publiczności dawną świetność zniewolonej ojczyzny. Opera nieprzypadkowo przyciągnęła wielką ilość widzów w 1816 r. do teatru w Wilnie. Mieszkańcy Wielkiego Księstwa Litewskiego – Polacy dali w ten sposób wyraz swemu utożsamieniu z polsko-litewską tradycją historyczną.

Fakt, że opera nie weszła na trwałe do repertuaru scen operowych, wynikał ze względów cenzuralnych ciążyących nad polską sztuką w zaborze rosyjskim. Później *Jadwiga* nie wzbudzała dużego zainteresowania inscenizatorów z uwagi na wzbogacenie w XIX wieku ojczystego kanonu teatralno-muzycznego o znacznie bardziej popularne opery, przede wszystkim o dzieła Stanisława Moniuszki. Działo się tak zarówno w II RP, jak i w Polsce Ludowej.

Jadwiga Kurpińskiego z 1814 r. z librettem Niemcewicza ma dużą wartość patriotyczną i artystyczną. Autor podobnie jak Maciej Kamieński, Jan Stefani czy Józef Elsner współtworzył podstawy polskiego repertuaru operowego, rozwiniętego później przez innych kompozytorów. Najbardziej znany spośród nich jest Stanisław Moniuszko, uznawany za „ojca polskiej opery narodowej”.

Literatura

- Aleksandrowska E., 2002, *Niemcewicz Julian Ursyn 1758–1841* [w:] *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i biobibliograficzny*, t. 3: *Mia–R*, red. R. Loth et al., Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Bogucka M., 2008, *Kultura. Naród. Trwanie. Dzieje kultury polskiej od zarania do 1989 roku*, Wydawnictwo Trio, Warszawa.
- Bogusławski S., 1815, *Dom do sprzedania. – Dwaj roztargnieni – Dwa słowa*, „Gazeta Warszawska” 1815, nr 66.
- Bogusławski W., 1884, *Dzieje teatru narodowego w Polsce*, Adam Kaszuba, Przemyśl.
- Chachaj M., 1999, *Postać Kobiety-Polki w dramatach historycznych Juliana Ursyna Niemcewicza*, „Annales UMCS. Sectio FF Filologia Polska”, vol. 17.
- Chachaj M., 2002/2003, „*Jadwiga, królowa polska*” *Juliana Ursyna Niemcewicza w ocenie warszawskiej publiczności teatralnej*, „Annales UMCS. Sectio FF Filologia Polska”, vol. 20/21.
- Chachaj M., 2002, *Miles et civis – wzór rycerza w dramatach historycznych Juliana Ursyna Niemcewicza* [w:] *Julian Ursyn Niemcewicz. Pisarz, historyk, świadek epoki*, red. J. Wójcicki, Wydawnictwo DIG, Warszawa.
- Dąbrowicz E., 2002, *Litwa Niemcewicza* [w:] *Julian Ursyn Niemcewicz. Pisarz, historyk, świadek epoki*, red. J. Wójcicki, Wydawnictwo DIG, Warszawa.
- Dmuszewski L.A., 1818, *Wiersz do Jaśnie Pana Karola Kurpińskiego po pierwszym wystawieniu opery Jadwiga*, „Tygodnik Polski i Zagraniczny”, nr 31.
- Domański P.J., 1988, *Warszawskie Teatry Rządowe w latach 1900–1915* [w:] *Dzieje teatru polskiego...*, t. 4: *Teatr polski w latach 1800–1918. Zabór rosyjski*, red. T. Sivert, R. Taborski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Drozdowski M.M., Sołtan A., Zahorski A., 2017, *Historia Warszawy*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, BELLONA S.A., Warszawa.
- Duniec K., 1993, *Teatr w Wilnie w latach 1815–1830* [w:] *Dzieje teatru polskiego*, red. T. Sivert, t. 2: *Teatr polski od schyłku XVIII wieku do roku 1863. Lata 1773–1830*, red. J. Lipiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Elsner J., 1957, *Sumariusz moich utworów muzycznych z objaśnieniami o czynnościach i działaniach moich jako artysty muzycznego*, oprac. A. Nowak-Romanowicz, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków.
- Estreicher K., 1953, *Teatra w Polsce*, t. 1, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Gmys M., 2015, *Karol Kurpiński*, Editions Spotkania, Warszawa.
- Jabłoński Z., 1993, *Teatr w Krakowie w latach 1815–1830* [w:] *Dzieje teatru polskiego...*, t. 2: *Teatr polski od schyłku XVIII wieku do roku 1863. Lata 1773–1830*, red. J. Lipiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Jachimecki Z., [1950], *Muzyka polska w rozwoju historycznym. Od czasów najdawniejszych do doby obecnej*, t. 1, cz. 2: *Wiek XVIII do połowy wieku XIX*, Księgarnia Stefana Kamińskiego, Kraków.
- K., 1821, *Jadwiga*, „Gazeta Warszawska”, nr 168.
- Karasowski M., 1859, *Rys historyczny opery polskiej poprzedzony szczegółowym poglądem na dzieje muzyki dramatycznej powszechnej*, Księgarnia i Skład Nut Muzycznych Michała Glücksberga, Warszawa.
- Kawka A.D., 2002, *Julian Ursyn Niemcewicz a teatr* [w:] *Julian Ursyn Niemcewicz. Pisarz, historyk, świadek epoki*, red. J. Wójcicki, Wydawnictwo DIG, Warszawa.

- Kieniewicz S., Witkowski M., 1977, *Niemcewicz (Ursyn Niemcewicz) Julian h. Rawicz (1758–1841)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 22, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Księstwo Warszawskie*, 1815, „Gazeta Lwowska”, nr 1.
- List Juliana Ursyna Niemcewicza do Adama księcia Czartoryskiego z 16 marca 1814 roku*, 2013 [w:] A.J. Czartoryski, *Żywoć Juliana Ursyna Niemcewicza*, opracował i wstępem poprzedził A. Czaja, Oficyna Wydawnicza ASPRA JR, Warszawa.
- List Juliana Ursyna Niemcewicza do Adama księcia Czartoryskiego z 16 marca 1814 roku*, 1860 [w:] A.J. Czartoryski, *Żywoć Juliana Ursyna Niemcewicza*, Księgarnia B. Behra, Berlin, Poznań.
- Mościcki H., 1910, *Dziennik Teodora Krasińskiego, ucznia Uniwersytetu Wileńskiego w 1816–1818 r.*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”, t. 4.
- Niemcewicz J.U., 1814, *Jadwiga, królowa Polska. Drama muzyczne w 3ch aktach wierszem. Zaprezentowana na Teatrze Warszawskim pierwszy raz dnia 23 grudnia 1814. Muzyka kompozycji Karola Kurpińskiego*, Drukarnia Księży Pijarów, Warszawa.
- Niemcewicz J.U., 1884, *Jadwiga, królowa polska. Drama muzyczne w 3ch aktach* [w:] J.U. Niemcewicz, *Dzieła*, t. 3, nakładem Kazimierza Bartoszewicza, w drukarni Wincentego Korneckiego, Kraków.
- Niemcewicz J.U., 1838, *Jadwiga królowa polska, Drama muzyczne w trzech aktach* [w:] J.U. Niemcewicz, *Dzieła poetyczne wierszem i prozą*, t. 5, wydanie nowe i kompletne Jana Nepomucena Bobrowicza, nakładem i drukiem Breitkopfa, Lipsk.
- Nowicka E., 2021, *Omamienie – cudowność – afekt. Dramat w kręgu dziewiętnastowiecznych wyobrażeń i pojęć*, Instytut Literatury, Kraków.
- Nowicka E., 2000, „Słownik zaklętych słów do muzyki” (*o librettach oper Józefa Elsnera i Karola Kurpińskiego*) [w:] *Opera polska w XVIII i XIX wieku*, red. M. Jabłoński, J. Stęszewski, J. Tatarska, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.
- Papierzowa A., 1959, *Libretta oper polskich z lat 1800–1830*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków.
- Płońska K., 2015, *Katalog tematyczny oper Karola Kurpińskiego*, Instytut Muzyki i Tańca, Warszawa.
- Przybylski T., 1971, *Kurpiński Karol Kazimierz (1785–1857)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Przybylski T., 1980, *Karol Kurpiński*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Przybylski T., 1997, *Kurpiński Karol Kazimierz* [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM, część biograficzna*, red. E. Dziębowska, t.: KLL, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków.
- Skibiński K., 1912, *Pamiętnik aktora (1786–1858)*, opracował i wydał Marian Rulikowski, Warszawa.
- Skibiński K., 1963, *Pamiętnik aktora (1786–1858)* [w:] *Wspomnienia aktorów 1800–1925*, t. 1, red. S. Dąbrowski, R. Górski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Słownik biograficzny teatru polskiego 1765–1965*, 1973, red. Z. Raszewski (i in.), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Ślōdkowska E., 2003, *Produkcja i rozprowadzanie wydawnictw w Królestwie Polskim w latach 1815–1830*, Biblioteka Narodowa, Warszawa.
- Strumiłło T., 1954, *Uwertury Kurpińskiego*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków.
- Tarapata M., 1994/1995, *Problemy patriotyczno-niepodległościowe w wybranych dramatach Juliana Ursyna Niemcewicza*, „Annales UMCS. Sectio FF Filologia Polska”, vol. 12/13.

- Teatr Narodowy*, 1814, „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”, nr 102.
- Teatr Narodowy*, 1814, „Gazeta Warszawska”, nr 102.
- Teatr Narodowy*, 1821, „Gazeta Krakowska”, nr 40.
- Teatr Narodowy*, 1824, „Gazeta Krakowska”, nr 83.
- Uljasz A., 2017, *Libretto Ludwika Osińskiego do opery Józefa Elsnera Andromeda z 1807 r. w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, R. 62.
- Wierzbicka-Michalska K., 1993, *Teatry w Warszawie*, w: *Dzieje teatru polskiego...*, t. 2: *Teatr polski od schyłku XVIII wieku do roku 1863. Lata 1773–1830*, red. J. Lipiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wroński W., 1960, *Zygmunt Noskowski*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Warszawa.
- Żurawska-Witkowska A., 2005, *Historia w operze, czyli postacie władców w operach „Jadwiga królowa polska” Karola Kurpińskiego (1814) oraz „Król Łokietek” Józefa Elsnera (1818)*, „Muzyka”, nr 3.
- Żurawska-Witkowska A., 2012, *People, Nation and Fatherland in three polish operas: Cud mniemany czyli Krakowiacy i Górale (1794), Jadwiga, królowa polska (1814), Król Łokietek, albo Wiśliczanki (1818)* [w:] *Nation and/or Homeland. Identity in 19th Century Music and Literature between Central and Mediterranean Europe*, edited by I. Cavallini, Mimesis Edizioni, Milano-Udine.
- X., 1818, *Jadwiga*, „Gazeta Warszawska”, nr 96.
- X., 1815, *Jadwiga opera*, „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”, nr 54.
- X., 1816, *Opera Jadwiga*, „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”, nr 41.
- X., 1821, *Teatr Narodowy*, „Pszczółka Krakowska”, t. 2.
- Z teatru i muzyki*, 1907, „Kurier Warszawski”, nr 320.
- Z teatru i muzyki*, 1907, „Kurier Warszawski”, nr 328.
- Z teatru i muzyki*, 1907, „Kurier Warszawski”, nr 329.

Netografia

- Komorowska M., 1985, *Igraszki klasyczne, czyli tęsknota za profesjonalizmem*, „Teatr”, nr 8, <https://encyklopediateatru.pl/artykuly/244928/igraszki-klasyczne-czyli-tesknota-za-profesjonalizmem> (dostęp: 11.04.2025).
- Nagranie audiowizualne wykonania koncertowego opery Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* z 9 sierpnia 2020 r. w kościele św. Katarzyny na 16. Festiwalu Muzyki Polskiej w Krakowie, <https://www.youtube.com/watch?v=vXikoBQ6sgI> (dostęp: 15.04.2025).
- Piątkowska A., 2024, *Specjalnym pokazem opery o królowej Jadwidze rozpoczął się w Krakowie Festiwal Muzyki Polskiej*, 13 lipca 2024, https://dziennikpolski24.pl/specjalnym-pokazem-opery-o-krolowej-jadwidze-rozpoznal-sie-w-krakowie-festiwal-muzyki-polskiej/ar/c13-18671999#google_vignette (dostęp: 2.05.2025) (relacja prasowa ilustrowana barwnymi fotografiami z koncertu, na których widać wykonawców ubranych w kostiumy).
- Portal internetowy E-teatr.pl, <https://encyklopediateatru.pl/przedstawienie/21359/jadwiga-krolowa-polski> (dostęp: 11.04.2025) (opis inscenizacji opery Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* w Teatrze Wielkim w Warszawie z 1985 r.).
- Portal internetowy Kraków Culture Carnet, <https://karnet.krakowculture.pl/37024-krakow-16-festiwal-muzyki-polskiej> (dostęp: 15.04.2025) (informacja o wykonaniu koncertowym opery Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* z 9 sierpnia 2020 r. w kościele św. Katarzyny na 16. Festiwalu Muzyki Polskiej w Krakowie).

- Portal internetowy Operabase.com, <https://www.operabase.com/productions/jadwiga-krolowa-polska-130195/cast-crew/pl> (dostęp: 15.04.2025) (informacja o wykonaniu koncertowym opery Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* z 9 sierpnia 2020 r. w kościele św. Katarzyny na 16. Festiwalu Muzyki Polskiej w Krakowie).
- Strona internetowa Filharmonii im. Karola Szymanowskiego w Krakowie, <https://filharmoniakrakow.pl/public/program/koncert-specjalny-99> (dostęp: 1.05.2025) (informacja o wykonaniu koncertowym opery Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* z 12 lipca 2024 r. w Filharmonii Krakowskiej na 20. Festiwalu Muzyki Polskiej w Krakowie).
- Strona internetowa orkiestry Sinfonietta Cracovia, <https://www.sinfonietta.pl/koncerty/jadwiga-krolowa-polska> (dostęp: 1.05.2025) (informacja o wykonaniu koncertowym opery Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* z 12 lipca 2024 r. w Filharmonii Krakowskiej na 20. Festiwalu Muzyki Polskiej w Krakowie).
- Teatr Wielki Opera Narodowa w Warszawie – archiwum cyfrowe – materiały archiwalne i informacje nt. inscenizacji opery Karola Kurpińskiego *Jadwiga Królowa Polska* w Teatrze Wielkim w Warszawie z 1985 r. (m.in. fotografie afisza, plakatu, programu i pocztówki reklamowej, czarno-białe i kolorowe fotografie ze spektakli, barwne kopie projektów kostiumów), <https://archiwum.teatrwielfki.pl/incenizacja/baza/jadwiga-krolowa-polska-22-02-1985> (dostęp: 11.04.2025).